

Bárczi Géza és a szleng

készítette: Nagy Rita
szak: IV. magyar
témavezető: Kis Tamás
dátum: 2001. 05. 14.

Dolgozatom témája, Bárczi Géza szlenggel kapcsolatos munkáinak vizsgálata. Mint tudjuk, Bárczi igen sokoldalú nyelvész volt, aki nyitott volt a felmerülő új nyelvészeti problémák iránt. A két világháború közötti időben, főleg a 30-as években jelentek meg a szlenggel kapcsolatos olyan munkái, amely a korszakban egyedülállóak voltak, hiszen ekkor szlenggel szinte senki nem foglalkozott. Főleg azt a néhány tanulmányát szeretném vizsgálni, amelyek ezen időszakban születtek, és a mai nyelvészet számára is értékes munkát képviselnek.

„Magyarországon a modern értelemben vett szlengkutatást (miként magának a *szleng* műszónak a magyar nyelvészeti terminológiájába való bekerülését is) Péter Mihály 1980-ban megjelent „Szleng és költői nyelvhasználat” című cikkétől számíthatjuk. ... érvei megtermékenyítőleg hatottak elsősorban a nyolcvanas években jelentkező fiatal nyelvészekre, valamint a nyelvet nem a nyelvművelők nyelvi eszményeinek elérése céljából vizsgáló kutatókra.”¹

A *szleng* terminus használata „nem egyszerűen címkeváltás, a korábbi irányzat átnevezése volt”, hanem szemléletváltás, s ezt jól mutatja hogy elkezdődött egy sokkal szélesebb körű kutatás, amely a korábbi ifjúsági tolvajnyelvi kutatások mellett bevonja például a drogosok, rendőrök, katonák beszédének vizsgálatát. A szlengkutatás valódi fellendülése csak az 1990-es években következett be.²

De mielőtt a problémák felvetésére rátérnék, fontos hogy meghatározzuk mi a szleng, hiszen ~~h~~ahogyan Kis Tamás is utal rá~~?~~ ma még nem tehetjük meg, hogy egy szlenggel kapcsolatos munka ne tisztázza magát a fogalmat.³

„Mindenki ismeri, de senki sem tudja meghatározni.” Ezt a megállapítást Péter Mihály, úgy módosítja, hogy „mindenki ismeri, és mindenki másként határozza meg.”⁴

„Vannak, akik a szlenget olyan nyelvnek tekintik, melyet főleg az alvilág használ (a szleng mint tolvajnyelv); vannak akik szerint a szleng a barátok közötti nagyon fesztelen, bizalmas nyelvhasználat; vannak akik a szlenget az ifjúsági nyelvvel azonosítják; vannak akik a szlengben a „nép költészetét” látják; és vannak akik, számára a szlengszavak kreatív beszélők rövidéletű, változékony produktumai. Továbbá a szlengdefiníciók egy része szociologizál, vagyis bizonyos többé-kevésbé zárt csoportok nyelvével azonosítja a szlenget,

¹ Kis Tamás: szempontok és adalékok a magyar szleng kutatásához, in: A szlengkutatás útjai és lehetőségei, 1997. p.256.

² Uo. p.257.

³ Uo. p.239.

⁴ Péter Mihály: „Húsz év múlva”, Régebbi és újabb gondolatok a szlengről, 1980. in: Mi a szleng? 1999. p.25.

(Külső jegyzet: Kicsit más!)

más része pedig pszichologizál, vagyis a szlenget olyan nyelvnek tartja, amelyet az egyén a csoportba való tartozás kifejezése céljából használ. Ezek a meghatározási kísérletek mind jogosak, de egyenként véve mind csak részgazságokra mutatnak rá és nem tartalmazzák a szlenggel kapcsolatos összes fontos jellemzőt. A szleng sokkal összetettebb jelenség annál, minthogy egyetlen tulajdonsággal meghatározható legyen.”⁵

A szleng meghatározásához a legfontosabb jellemzők: nyelvi univerzálé, nem megnevez, hanem újranevez, mindig kiscsoportokban születik és működik, s elsődlegesen a szleng „beszédműfaj”, és „csak másodlagosan, a szavakba rögzült szlengség révén –annak következtében, hogy bizonyos szavak tipikusan csak ebben a beszédműfajban, a szlengben használatosak- válik szótározható lexikális kategóriává.”⁶

Mielőtt rátérnék Bárczi Géza munkáira, szeretnék egy kis kitekintést adni a szlengkutatás történetéről⁷, annak is a Bárczi előtti történetéről, ez viszonyítási alapként szolgál, hogy elhelyezzük munkásságát és felmérjük jelentőségét a szlengkutatás történetében.

A modern szlengkutatás közvetlen előzményének tekinthető rendszeres nyelvészeti vizsgálódások körülbelül száz éve kezdődtek Magyarországon. Ez az időszak négy, egyenként húsz-harminc éves periódusra tagolható. Az első szakasz 1895-től kezdő harminc éves periódus. Ezen korszak vizsgálatának középpontjában elsősorban a tolvaj -és diáknyelv iránti érdeklődés állt. De ezen kívül számos más kisebb munkák is megjelentek. A vizsgált szlengek számát tekintve temetikájában egyik legváltozatosabb időszakunk volt ez a néhány év. A múlt század végi szlengkutatás igazi felfedezettje a *diáknyelv* volt, s ennek intenzív kutatása alig fél évszázadra korlátozódott. Ezzel szemben folyamatos volt az érdeklődés a *tolvajnyelv* iránt. A századfordulót követően folyamatosan jelentek meg a tolvajnyelvi tájszótárak, de nem önálló munkaként is terjedelmes szójegyzékek láttak napvilágot. A nyelvtudomány is ebben az időszakban fedezte fel az *argót*, és ekkor történtek az első kísérletek a rendszeres gyűjtések megszervezésére. Ekkoriban jelentek meg az első etimológiai tárgyú írások is. Ezek mellett több írás foglalkozott a katonai szlenggel is, mely iránt különösen az I. világháború éveit alatt, és azt követően nyilvánult meg fokozottabb érdeklődés.

A második korszakban az 20. század első negyedétől, a II. világháború végéig tartó időszakban a szlengkutatás visszaszorult, e tekintetben a pangás évei következtek. De ekkor íródott Bárczi Géza néhány tanulmánya is, amely a mai mércével mérve is megállja a helyét, s

⁵ Kövecses Zoltán: Az amerikai szleng, in: uo. p.25.

⁶ Kis Tamás: Szempontok és adalékok a magyar szleng kutatásához, in: uo. p.246.

⁷ A történeti rész Kis Tamás (uo.) tanulmánya alapján p.256-262.

ezek közül is kiemelkedik „A»pesti nyelv²² című tanulmánya, amelynek néhány eleme a mai modern szlengkutatás felé mutat, és a korszakban egyedülálló felismeréseket tartalmaz. Erre az időszakra legjellemzőbb a szleng nyelv művelő szempontból való megközelítése, s emiatt újra és újra fellángoló viták bontakoztak ki a két tábor között.

Tankönyveiben a magyar nyelv fejlődésének szerves részeként szól a tolvajnyelvről és a szlengről. Ezt különösen a II. világháború utáni korszak erősen háttérbe szoruló szlengkutatása szempontjából tekinthetjük rendkívül lényegesnek.

Most, hogy elhelyeztük Bárczit, a nyelvtudomány fejlődésének korszakában, néhány fontos életrajzi⁸ csomópontot érdemes megemlíteni.

Bárczi Géza 1894-ben született Zomborban. Itt korán megismerkedett a város és a környék színes lakosságával: a különböző nyelvjárásokat beszélő magyarokkal és a szerbekkel, bunyevácokkal. Alsóbb fokú iskoláit itt végezte, és itt is érettségizett le. 1911-ben a budapesti egyetem bölcsészettudományi karának magyar- latin- görög, majd francia szakos hallgatója lett. Ezen szakok választása már ekkor mutatja a különböző nyelvek iránti érdeklődését, és a sokoldalúságra való törekvés vágyát. Majd fölvtették az Eötvös-kollégiumba is, s ez még közelebb vitte a tudományokhoz, benne a nyelvtudományokhoz. 1914 nyarán ösztöndíjjal tanulmányútra ment Franciaországba, de tanulmányait megszakította az első világháború. 1917-ben Svájcba került, és tanulmányait is folytatta: négy félévet hallgatott a lausanne-i egyetemen. A francia nyelvterületen és egyetemeken eltöltött idő, továbbá az a tény, hogy innen hozott feleséget is, Bárczit egy életre a francia nyelvhez és kultúrához kötötte. A háború befejeződése után hazatért, és megkapta tanári oklevelét. Előbb középiskolában (két évtizeden át), majd egyetemen tanított. 1932-ben a szegedi, 1938-ban a budapesti egyetem magántanára lett, mind a két esetben az ófrancia nyelvészet tárgykörében. Kinevezték a Eötvös-kollégium tanárjává és 1939-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává. 1941-ig kezdődik az a három évtized, amelyben tanári és tudósi pályáján beérett a gyümölcs. Ekkor nevezték ki a debreceni egyetem magyar és finnugor nyelvészeti tanszékére, majd 1952-ben került át Budapestre. A Debrecenben eltöltött időt maga nevezte élete legtermékenyebb évtizedének. Ekkor tartott egyetemi előadásaiból nőttek ki későbbi szintézisei, tankönyvei, kézikönyvei, és a magyar szófejtő szótár megjelenése után itt bontakozott ki sokoldalú tudósi munkássága. 1947-ben a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagjává választották.- Budapestre kerülve tovább gazdagodott tudományos és közéleti

tevékenysége. 1952-ben Kossuth –díjat kap a *Tihanyi Apátság Alapítólevele, mint nyelvi emlék* című munkájáért. 1970-ben Állami díjjal jutalmazták *A magyar nyelv életrajza* című szintéziséért.

Bárczi Gázáról a tanítvány, Szatmármáti István így vall: A nagy tudósokra az jellemző, hogy „gondolataikkal átfogják mind a mikrokozmoszt, mind a makrokozmoszt, mindenhez van szavuk”⁹. Ez teljes mértékben igaz Bárczira is aki, a nyelv egészét akarta munkásságával átfogni, így kutatási területei igen változatosak: nyelvtörténet, hangtan, szókincs, alaktan, helyesírás, mondattan, magyar nyelvjárások, nyelvművelés, stilsztika, névtudomány, lexikográfia.

Azon munkák, amelyek a szlengkutatás számára fontosak, azonban nem a szintézisek, összefoglalások, hanem az 1930/40–es években írt néhány tanulmány: 1932: A „pesti nyelv”, 1941: A városi népnyelv kérdéséhez, 1942: Jegyzetek a budapesti népnyelvről. Ezekon kívül, sok adatot is közöl: 1950: Egy régi adat a magyar tolvajnyelvre, 1956: Legréggebbi tolvajnyelvi szójegyzékünk.

Bárczi, ezekben a munkáiban beszél, tolvajnyelvről, argóról, jassz-nyelvről, népnyelvről, és csoportnyelvről. Mielőtt konkrétan rátérnénk a tanulmányokra tisztázni kell, hogy Bárczi mit is értett e terminusok alatt, s ehhez nézzük meg hogyan tagolta a magyar nyelvet.

Kétféle tagozódást különített el: a nyelv *vízszintes* tagozódását, amely a „vidékenként eltérő változatokra” való oszlását jelenti, vagyis a „tagozódás következményei a nyelvjárások vagy tájszólások”, a másik pedig a nyelv *függőleges* tagozódása. Ez utóbbinak két fajtáját különíti el, az egyik a *csoportnyelv* a másik a *rétegnyelv*. Nézzük, hogyan határozza meg ezeket a szerző: A civilizáció fejlődésével, az emberek különböző foglalkozása, tevékenysége egyre jobban elkülönül, ezért „foglalkozási anyaguk kitermel egy kisebb-nagyobb különleges szókincset új szavak teremtésével, idegenek átvételével, esetleg köznyelvi szavak új különleges tartalommal való megtelítésével. Ilyen csoportnyelv az tudományágak, pl: a nyelvtudomány műszókészlete is. Természetesen egy ember több csoportba is tartozik, pl: lehet vasmunkás, futballista és katonai szolgálatot teljesíthet, de amellet kártyázni, sakkozni, kuglizni is szokott, meg bélyeget gyűjteni.” Így az ember több csoportnyelvet is használ.¹⁰

⁸ Az életrajzi adatokat, Szatmármáti István: Bárczi Géza (1894-1975) és a magyar nyelvtudomány című tanulmánya alapján, in: Magyar nyelvtudományi társaság kiadványai, 1978/ 150. szám, p.3-6.

⁹Uo. p.3.

¹⁰ Bárczi Géza: Bevezetés a nyelvtudományba, 1953, p.16-20.

Bárcki tulajdonképpen, mai szakszóval élve *regiszterről* beszél, amelyet Peter Trudgill így határoz meg: „Annak a nyelvváltozatnak a szaknyelvi neve a szociolingvisztikában, amely egy meghatározott témához, tárgyhoz vagy cselekvéshez kötődik. ... Bármilyen tevékenységnek meglehet a maga regisztere, legyen az labdarúgás, a biokémia vagy virágkötészet. ... A regiszterek valamely *rangtárs csoport*hoz tartozóként azonosíthatják a beszélőket, éppen ezért gyakran *zsargon*nak is nevezik őket.” A hagyományos nyelvészeti irodalomban általában a CSOPORTNYELV használatos a regiszter nevéként.¹¹

A másik megjelölés a *rétegnyelv*, amelyről Bárcki azt írja, hogy a különböző társadalmi osztályok nyelvében különbségek fedezhetők fel. „De még az osztály nélküli társadalmakban is a társadalom tagjainak különféle fokú és jellegű műveltsége rétegződést idéz elő. Ámde ezen ú.n. „nyelvek” meg nyelvek között igen fontos különbség van, csak az elnevetés: osztálynyelv, *rétegnyelv* megtevesztő. A nyelvet osztályjellegűnek tartani ugyanis nagy tévedés volna. Ezek az ún. osztálynyelvek, nem külön nyelvek, hanem csak egy bizonyos szó és kifejezőképességet jelentenek”.¹²

Ezt, mai műszóval *szociolektus*nak nevezzük, amely „olyan *nyelvváltozat* vagy *lektus*, amely nem a beszélők földrajzi származásával, hanem társadalmi háttérükkel áll kapcsolatban.” . A hagyományos nyelvészeti irodalomban általában a RÉTEGNYELV használatos, és általában szorosan összekapcsolódik a csoportnyelvvvel, többnyire jelentésük is összemosódik.¹³

Ez jól észrevehető Bárckinál: „A rétegnyelvek, tehát nagyobb körre kiterjedő csoportnyelvek.”, de minőségi eltérés is van. A csoportnyelv csak szókincsben tér el, míg a rétegnyelvnél kiejtésbeli és ragozásbeli különbség is van (ha nem is épp jelentős). A legfontosabb csoportnyelvi típusnak a *tolvajnyelvet* tarja, mert „szókincsének nagy része átömlik az alacsonyabb szintű városi köznyelvbe, s ezzel szélesebb körű rétegnyelv részévé lesz, majd innen más rétegekbe s ezen át könnyen az egész nyelvközösség szókincsébe is átszivároghat.”¹⁴

Eljutottunk a tolvajnyelvhez, amelyet Bárcki A „pesti nyelv” című munkájában is meghatározónak tart a szleng elterjedése szempontjából. Mindenekelőtt tisztázni kell, hogy Bárcki az *argót*, hol *tolvajnyelv*, hol pedig *szleng* értelemben használja. Ez a tanulmány rámutat arra, Bárcki felfigyelt a saját korának nyelvi változásaira (értem itt ez alatt a szentet),

¹¹ Peter Trudgill: Bevezetés a nyelv és társadalom tanulmányozásába, 1997, p.67.

¹² Bárcki Géza: Bevezetés a nyelvtudományba, 1953, p.19-20.

¹³ Peter Trudgill: Bevezetés a nyelv és társadalom tanulmányozásába, 1997, p74.

ami eléggé szembetűnő volt. Annál inkább furcsább, hogy más nyelvész ezen időszakban nem igazán figyel fel az ilyen irányú kutatásokra, noha Bárczi felfedte ezen terület nyelvészeti kutatásainak hiányosságát, és buzdított e feladatok elvégzésére másokat is. De ez ekkor nem igazán járt sikerrel, hiszen csak később indult meg újra az ez irányú érdeklődés. Maga Bárczi is, csak néhány tanulmány erejéig foglalkozott ezen területtel, noha későbbi összegző munkáiban is hangsúlyozta a szleng(tolvajnyelv) fontosságát, amelyet a magyar nyelv szerves részének tekintett.

A vizsgálódást kezdjük rögtön a címmel : *A „pesti nyelv”*. Bárczi utal egy későbbi munkájában (Bárczi: 1942:73) arra, hogy a cím miért van idézőjelben: „a pesti népnyelv argotikus eredetű szavai közt is sok az idegen, cigány, jiddisch, német stb. Nem meglepő tehát, ha a közvélemény ezekben látta és részben látja ma is a pesti nyelv idegen magyartalan korcs voltának egyik fontos tényezőjét. Ezért a „*pesties*”, „*pesti szó*”, „*pesti nyelv*” stb. erősen pejoratív hangulatú kifejezések, melyekkel a főváros nyelvét jórészt ezen *argotikus elemek* miatt bélyegzi meg a vidéki közvélemény.”¹⁵. S Bárczi ez alapján adta e tanulmányának a címet, „mely a budapesti nyelv csoportnyelvi elemeivel foglalkozik, hangsúlyozva persze, hogy ezt miként kell érteni. Ez a cím azonban nem volt szerencsés, -vallja Bárczi- mert néhányan akik tanulmányomat talán nem olvasták el, csak legföljebb átlapozták, e cím alapján (az idézőjelet észre se véve) azzal vádoltak meg, hogy Budapest nyelvét azonosítom a jassznyelvvél” (uo.). Tehát Bárczi, ebben a munkájában a szlengről ír, igaz vannak ellentmondások, de van néhány mondat és utalás, amely már egy másik szemléletet takar, s ezek a mozzanatok azok, amelyek előremutatnak a mai modern szlengkutatás irányába. Ezek az elemek, amikor Bárczi a különböző nyelvi eltérésekből levonja a kozekvenciákat és észreveszi a szleng univerzális jegyeit. Ezen tanulmánya még alapvetően a francia argo-kutatás klasszikus nézetét vallja (ami már elavult), miszerint a modern szleng a tolvajnyelvnek köznyelvbe való beszivárgásával jött létre, és valójában nem más, mint az „argotval átítatott köznyelv”.

Bárczi munkája elején a köznyelvtől való eltérést emeli ki, amelynek sok oka lehet. A különböző idegenszerű kifejezések, amelyekkel a magyar nyelv kezdettől fogva küzd, és a nyelvészek sokat foglalkoztak vele. Míg van egy olyan eleme a pesti nyelvnek, amit eddig nem méltattak figyelemre: „Mint minden nagyvárosnak, úgy Budapestnek is alsóbb társadalmi rétegeiben kifejlődött egy különleges nyelv, melynek grammatikai rendszere csaknem teljesen

¹⁴ Bárczi Géza: Bevezetés a nyelvtudományba, 1953, p.20.

azonos a köznyelvével, szókincse azonban az átörökölt köznyelvi szókincsetől többé-kevésbé eltér. Ebből a nyelvváltozatból szakadatlan szivárognak be szavak a városi polgárság társadalmának a nyelvébe, innen esetleg az egész köznyelvbe, sőt irodalmi nyelvbe is.”¹⁶(uo. 2). Bárczi egy tágabb és egy szűkebb értelemben beszél az argóról. A tágabb értelmezésnél beleveszi a szlenget és a zsargont is, de szűkebb értelemben, „mind a argoton, mind a jargonon tulajdonképpen a titkos tolvajnyelvet, a társadalmon kívül álló elemek részben tudatosan csinált nyelvét, helyesebben szókincset kell érteni”(uo.). Bárczi vallotta azt a francia felfogást miszerint ezek a szavak „tudatos vagy félig tudatos szóalkotás”, mivel a franciáknál találtak erre vonatkozó adatot, hogy tolvajkonferenciákon gyártották a szavakat.(uo.3.). Bárczi így fogalmazza meg a tolvajnyelvet: „A tolvajok, hamiskártyások, kéjnök, alacsonyabb rendű cigányzenészek stb. titkos nyelve a tulajdonképpeni argot, vagy honi nevén egykor nyalavi nyelv, ma linkhadova, hebre nyelv, hóhem nyelv, jassz-nyelv ennek a szélesebb körű igazi argotnak szavait az különbözteti meg a többi csoportnyelvek szavaitól, hogy céljuk ... a titkosság, a közérthető beszéd-től való eltérés, a kifejezésmódok elkülönülése.” (uo.3.). Tehát a titkosságra teszi a fő hangsúlyt. Az ehhez kapcsolódó lábjegyzetbe hozzáteszi, hogy „Ilyen titkos nyelvek bárhol fejlődhetnek”.

Fontos észrevétele Bárczinak az is, hogy „a magyar tolvajnyelv nem Budapest specialitása, hanem előfordul egyéb helyeken is, mindenütt ahol titkos bűnözők nagyobb számban összeverődnek.”(uo.4.)

A forrás, azonban ahonnan terjedhet a szleng, nemcsak a tolvajnyelv, „hanem egyéb csoportnyelvek is öntik beléje szavaikat. Egyes, többé-kevésbé zárt egységeket alkotó emberi közösségekben, mint a kaszányák lakói, bárók, sportpályák látogatói közt, színházak világában, iskolák nyüzsgő diáknépében, vadásztársaságokban stb. a különleges helyzet vagy a sajátos együttes tevékenység kitermel egy egész sereg pregnáns kifejezést, amelyet a köznyelv rendes szókészlete segítségével sok esetben valóban csak körül írással lehetne helyettesíteni. Az így keletkezett szavak és kifejezések is jelentős forrásai a nyelvvalakulásnak.”(uo.5.). Ezekre a csoportnyelvekre azonban nem jellemző a titkosság, igazi mondanivalójuk azonban csak az avatottak számára van. Így megjelenik a csoporthoz tartozás és kötöttség tudata. Bárczi szerint a csoportnyelvnek a tulajdonképpeni argóval sok közös vonása van, „hogy némi szabadsággal szintén argotnak nevezhetők, s így beszélhetünk kaszánya-, sport-, diák- stb. argotról is”(uo.5-6.).

¹⁵ Bárczi Géza: Jegyzetek a budapesti népnyelvről, in: MNny, 1942/4 p.73

Az igazi argó, tehát a tolvajnyelv és a felsorolt argószerű csoportnyelvek, nemcsak a köznyelvre hatnak állandóan, hanem egymással is szoros kapcsolatban vannak. Bárczi így ír erről: „A nagyváros sűrű érintkezési alkalmai igen vegyes társadalmi elemeket hoznak össze; így l. a sportpályákon –nemcsak testi, de sokszor lelki pongyolában is- katonák, diákok ... stb. sűrűn kerülnek összeköttetésbe egymással, de nem egyszer az igazi argót világától nem messze eső egyénekkel is. Mindennek következtében a különböző argot-k határai elmosódnak, s ma már sokszor lehetetlen eldönteni, hogy egy –egy szó, kifejezés honnan indult ki: A sokféle érintkezési lehetőségéből magyarázható pl., hogy míg egyrészt pesti diákjaink beszéde hemzseg a jassznyelv szavaitól, másrészt a régi magyar diáknyelv egy-egy szava felbukkan a tolvajnyelvben.”(uo.6.).

Bárczi a szlengre oly jellemző érzelmi töltést is felismeri: „ a csoportnyelvi szó értelmi tartalma teljesen azonos az értelmező szóéval, legfeljebb érzelmi hangulata más, ...letörlődik épen azok számára, akik élnek vele, s legfeljebb azok számára marad meg akik élnek vele”(uo.5.).

A szlengszavakat a nyelv szerves részének tekinti, és hangsúlyozza újjító hatásukat: „Mindegyikükben az emberi közösségekben rejlő ősi nyelvteremtő és nyelvmegeújító erő nyilvánul meg, s mindegyikükben az új szó keletkezésének tudatos vagy tudattalan oka kisebb mértékben új fogalmak megjelölésére, gyakrabban új értelmi és affektív árnyalatok kifejezésére.”(uo.6.).

Bárczi Géza nagyon fontosnak tartja az argónak és az argóféle csoportnyelvek tanulmányozását: „Ezeknek a különös nyelveknek a tanulmányozása már csak a szókeletkezés, nyelvbővülés elvi szempontjaiból is igen érdekes, hiszen itt a szemünk előtt végbemenő folyamatról van szó, amelynek így nem egyszer minden fázisát megfigyelhetjük. De fontos e probléma a köznyelv szempontjából is, hiszen szakadatlanul szívárognak a budapesti ^{Könyvtárban} ~~könyvtár~~-ba az argot-szavak. Igaz ezek jobbára csak kérészetűek, de egyikük--másikuk meggyökeresedhetik, sőt az irodalmi nyelvbe is behatolhat.”(uo.7.).

Bárczi csodálkozik, hogy eddig nem nagyon keltette fel az érdeklődést ez a terület: „meglepő, hogy nyelvészeink aránylag csekély figyelemre méltatják e szóanyag keletkezését és fejlődését”(uo.8.). Fel akarja hívni a figyelmet más problémákra, és egy kis történeti kitekintőt ad a különböző források felsorolásával, amely mind a mai napig igényes munka. Utána a felsorolt szavak etimológiájával foglalkozik. Innen is látszik ízig-vérig nyelvtörténész voltja,

¹⁶ Bárczi Géza: A „pesti nyelv”, in: A magyar nyelvtudományi társaság kiadványai, 1932/29. szám p.2.

minden szó keletkezését magyarázza, hogy jött át a magyarba, vagy hogyan, miből képződött belső szóalkotás útján.

Most ebből a részből emelek ki néhány fontos mozzanatot. Utal néhány forrásra, és a tolvajnyelv legelső adatait is számba veszi: „Nálunk a jassz nyelv irodalma igen szegény, s maga a tolvajnyelv sem régi: bár Oláh Miklós már 1536-ban említ egy titkos koldusnyelvet, a simándi lingua caecorum-ot”, de a magyar tolvajnyelv legrégebb emléke: az 1782. évi kis szójegyzék, amely „az eredeti feljegyzések szerint vásári tolvajok titkos szavait tartalmazza” (uo.8.). Ezt a szójegyzéket hárman is kiadták egymástól függetlenül, „bár a három kiadás szóanyaga ugyanaz, az olvasatok között igen lényeges eltérések mutatkoznak.”. A szójegyzék 74 szót tartalmaz, és ezek közül néhány kifejezés általánossá vélt, néhány ma is megvan a tolvajnyelvben (uo.9.). Ez is mutat, hogy a nyelv állandó fejlődésben mozgásban van.

S felismeri azt is, hogy a tolvajnyelv sokkal régebbre nyúlik vissza: „Szinte egészen bizonyos, hogy a magyar tolvajnyelv sokkal régebbi időre nyúlik vissza. A fentebb említett 1536-i adat is ezt bizonyítja, de meg alig is képzelhető el, hogy a XVI-XVII. Század martalócvilága ne termelt volna ki valamelyest külön szókészletet. Hasonlóképpen valószínű, hogy egyéb csoportnyelvek, mint a katonai vagy diák-argot szintén régi multra tekint vissza. Talán nem túlságosan vakmező dolog annak a felvetése, hogy a labanc, tokos, s efféle szavak a XVII. Század magyar katonai argotjából indultak ki. E téren igen sok a tennivaló, s valószínű, hogy a lelkiismeretes vizsgálat eredménye nem lenne negatív.(uo.10.). Tehát itt a katonai és-diák szlengre szintén felhívja a figyelmet, és e téren való kutatás szükségességére is.

Bárczi alaposan sorolja föl az összes általa ismert forrást, ahol tolvajnyelvi adatok találhatóak. Majd az egyéb argot-szerű csoportnyelvekkel foglalkozik, a diáknyelvre, a katonai-argotra és a sport-nyelvre tesz utalást. Míg a diáknyelvvvel eddig sokan foglalkoztak, addig a két utóbbi jóformán ismeretlen terület. S az e téren elvégzendő munkára buzdít: „Az anyaggyűjtés tehát fölöttébb hiányos, s hogy a magyar titkos- és csoportnyelveket fel lehessen dolgozni, először ezen a téren kell a mulasztásokat helyrehozni.”(uo.15.).

Aztán Bárczi az argó eredetét kutatja, szerinte sok benne az idegen elem, de még ennek a munkának az elvégzése is várat magára: „Azért már a legrégebb emlékünknél tanulsága szerint is a magyar tolvajnyelv szívesen kölcsönzött a cigányból szavakat. A mai jassz-nyelv szókincse ennél fogva német, héber-jiddisch, cigány s magyar eredetű kifejezésekből áll, melyekhez azonkívül néhány egyéb származású (főként tót) szó csatlakozik. Nem tudjuk,

hogyan a környező egyéb népek titkos nyelvei mennyire hatottak a magyarra, mivel ezeket még senki sem hasonlította össze.”(uo.17.).

Sorra veszi, hogy az argó elemek milyen más nyelvekből kerültek át, ezek: német, héber, olaszok, franciák. Ezek a bekerülő idegen elemek csak lassan idomulnak a magyar nyelv hangrendszeréhez, s ezeket a változásokat sorolja fel, példákkal alátámasztva, majd a jelentésváltozásokat is vizsgálja.

Bárcinak még két munkáját említem, amely e témakörben új szemléletet hoz: 1941: A városi népnyelv kérdéséhez, és 1942: Jegyzetek a budapesti népnyelvről, című tanulmányai. Mindkettő hasonló témakört ölel fel, a vidék és a nagyváros kapcsolata, a nyelv hogyan hat egymásra. Ez utóbbiról szeretnék néhány szót szólni, de csak említésszinten kihangsúlyozva a tanulmány lényegét.

Bárczi, a tanulmánya első soraiban megfogalmazza mit ért népnyelven: „Kétségtelen, hogy a szélesebb értelemben vett népnyelv fogalmából a nagyvárosi –így nálunk elsősorban budapesti- népnyelvet sem lehet kirekeszteni. A népnyelv elnevezés semmiképpen nem korlátozható a kétkezi földművelés csoportnyelvére, hanem általában a társadalom legszélesebb rétegi nyelvének gyűjtőnévéül tekinthető.”¹⁷.

Néhány olyan részt emelek ki amelyet fontosnak tartok: A városban és a faluban egyaránt a hagyomány és az újítás harcban áll egymással, „csak a küzdelem feltételei mások”.

A két nyelvforma „állandóan hat is egymásra, részben közvetve (például a városi népnyelv a köznyelvre, és ez a falusi népnyelvre, vagy a falusi népnyelv az irodalmi nyelvre és ez a városi köznyelven át a városi népnyelvre)”.

Azt mondja, hogy a nagyváros „köznyelvtől elütő részét jelentékeny mértékben különféle csoportnyelvekből meríti.”. Az argotikus eredetű szavak közt sok az idegen. Sok mindenki ezeket pejoratív hangulatú kifejezéseknek érzi (itt utal az előző tanulmánya címére: A „pesti nyelv” –1. fent). „Ha azonban a magyar jassz nyelv történetén végigtekintünk, azt látjuk, hogy ennek igen sok kapcsolata van a magyar népnyelvvel, sőt eredetét sem Pesten, hanem vidéken, alkalmasint az Alföldön kell keresnünk.”(uo.73.). Ismét megemlíti az első magyar tolvajnyelvi szójegyzéket, s a hozott példákkal próbálja bizonyítani, hogy „E magyar szavak nemcsak népies észjárásra mutatnak, hanem egyikük- másikuk kétségtelenül valamely nyelvjárásból van kölcsönözve.”(uo.74.). Majd ahogyan a pesti nyelvről szóló munkájában, itt is végigtekinti a jassz-nyelv történetét, csak más szemszögből, mégpedig úgy, hogy elsősorban

¹⁷ Bárczi Géza: Jegyzetek a budapesti népnyelvről, in: MNny. 1942/4 p.71.

az átadó nyelv van a középpontban. Vagyis azt próbálja kideríteni, hogy vidékről Pestre, vagy esetleg fordítva kerültek át a szleng szavak. Hangsúlyozza, hogy a szókincs állandó mozgásban és kölcsönhatásban van egymással. A különböző adatok magyarázatai közül csak egyet emelek ki, amelynél saját magát javítja ki Bárczi: „Tolvajnyelvi szókincsünk magyarázatában általában mindig figyelembe kell vennünk a népnyelvet. Nyilván hibásan magyaráztam, a *Kanaforia* H., *Kanaforia* E. 'akasztófa' szót (A pesti nyelv" 10), mikor a görög-latin *canephora* 'kosárhordó leány szobra' kifejezéssel vettem egybe. Nyilván a népnyelvi *kanafória* szóban kell közvetlen magyarázatát keresnünk. E szónak általánosabban 'gyanta' jelentése ugyan komoly nehézséget okoz, azonban jelent a népnyelvben 'orvosságot' is. Az 'orvosság'>'akasztófa' jelentésugrás, már kitűnően illik a tolvajnyelv jellegzetes akasztófahumorához.”(uo.75.).

Bárczi tanulmánya végén a „játszi képzés”-ről ejt néhány szót, amely nagyon jellemző a szlengre, amelynek „az a hivatásuk, hogy pajkos, mókás ízt adnak a szavaknak”.(uo.87.).

Bárczinak még sok művében lehetne a szlengre és a tolvajnyelvre utaló elemeket összeszedni, de ezen dolgozat keretében szinte csak említésszinten kerültek elő ezek az elemek, a teljesség igénye nélkül, utalva néhány fontosabb összefüggésre.